

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
НА ДИСЕРТАЦІЮ СВЯТНЕНКА І.О. НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО
СТУПЕНЯ
ДОКТОРА СОЦІОЛОГІЧНИХ НАУК
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 22.00.01 –ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ
СОЦІО-СИСТЕМОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІОЛОГІЇ ГЕНДЕРНОЇ
КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Як зазначає автор у вступі до дисертаційного дослідження, українське суспільство має свою гендерну культуру, побудовану на особливих відносинах мікровлади та мікроузалежнення. Ядро цієї гендерної культури утворює феміноцентризм, який в релігії розкривається як фемінолатрія та матернолатрія, в філософії - як кардіоцентризм та афектоцентризм, в ідеології - як прихований матріархальний расизм, в соціальній моралі - як матерналізм та матріотизм (матріархальний фаміліаризм). Всі перераховані складники є елементами як культурної системи загалом, так і гендерної культури зокрема. Дослідження гендерної культури здійснюється в соціології гендеру та соціології гендерної культури як суброзділі соціології гендеру. При цьому як дослідження соціології гендеру, так і соціології гендерної культури як теорій середнього рівня потребує відповідної теоретико-методологічної надбудови, яка утворює знання найвищого рівня узагальненості.

Автор на початку визначає те, що в дисертаційному дослідженні з теоретико-історичної проблематики цим знанням найвищого рівня

узагальненості визначено культурну та соціальну системологію, що є неофункціоналістською метатеорією культурних та соціальних систем володіє розвиненим поняттєво-категорійним апаратом, який дозволяє досліджувати гендерну теорію і гендерні практики.

Наголошуючи на тому, що в дослідженні йдеться про певні теоретичні парадокси, які окреслюють суперечливість її засадничих ознак в культурній та соціальній системології, а саме: 1) теоретичну невизначеність центратору гендерної культури України та пов'язаних із ним місій та ідентичностей ключових гендерних груп; 2) недостатню визначеність гендерного світогляду (його філософських, ідеологічних, морально-соціальних складників), спрямованостей та ціннісних ієрархій; 3) проблематичність побудови моделі статусно-рольових ієрархій ключових статевих та гендерних груп як предметів досліджень в соціології гендерної культури; 4) теоретичну невизначеність особливостей гендерного характеру, гендерних скриптів (сценаріїв) та гендерних норм, автор зауважує, що зазначені теоретичні суперечності чітко корелюють із *соціально-практичною актуальністю теми*, яка впливає із феміноцентричного гендерного доміанату, недостатньо відрефлексованого в соціології гендеру

В дисертації сформульовано важливу і актуальну проблему, сутність якої полягає в пошуках методологічного консенсусу для подолання суперечності між невизначеністю ідентитарних складових гендерної культури України та несформованістю агрегованого знання і неузгодженістю теоретичних і емпіричних підходів до вивчення гендерних культурних практик, що ускладнює коректне порівняння та узагальнення результатів відповідних досліджень. Зазначена наукова проблема включає, на думку автора дисертації, *науково-теоретичну та соціально-практичну проблеми* як її складники.

Науково-теоретична проблема дослідження постає як суперечність між наявністю смислових лакун та потребою в осмисленні зв'язків окремих складників гендерної культури на загально-теоретичному та галузевосоціологічному рівнях рефлексії соціології гендеру та соціології гендерної культури. В свою чергу, зазначена суперечність специфікується в потребі усвідомлення ідентитарних складових гендерної культури України при дефіциті відповідних досліджень, які реалізовували б відповідні наукові рефлексії. Йдеться саме про теоретичні засади розуміння культурно-детермінованих сфер ціннісно-стандартизуючого знання про гендер, відносини міжгрупових гендерних ієрархій, мікрорівневої інкультурації та соціалізації гендеру в Україні. Задоволення зазначеної потреби, на думку автора, дозволяє здійснити культурна та соціальна системологія як неофункціоналістська теорія культурних та соціальних систем.

Соціально-практична проблема постає із необхідності подолання соціопатогенних наслідків гендерної культури України, що виявляються в аутоетноциді титульного етносу, неперервному скороченні народонаселення, міграції, всезростаючій і нездоланній корупції, прихованих геноцидарних практик, спрямованих на погіршення культурно-ціннісної, соціально-економічної та політичної ситуації в Україні.

Дисертаційне дослідження має як теоретико-методологічне, так і емпіричне підґрунтя, що складається з робіт, та авторського емпіричного дослідження.

Не перераховуючи всі представлені в дисертації джерела, зауважу, що йдеться про відомих авторів на кшталт Т. Парсонса та Н. Лумана, А. Гручі, П. Блау, П. Дімаджіо, У. Пауела, Н. Флігстіна, Л. Болтанського та Л. Тевено, В. Радаєва та О. Шкаратана, Є. Головахи та В. Щербини, Ч-Х. Кулі, Дж.-Г. Міда, Г. Блумера, Ю.В. Романенка, О. Артемьєвої, Г. Бондар, Т. Говорун, О.

Горошко, В. Павленка та С. Тагліна, О. Кісь, В. Крячка, М. Паращевіна, М. Пірен, Ю. Романенка, Ю. Розі, С. Оксамитної, Т. Серги та ін.

Емпіричною основою дисертаційного дослідження є результати авторських емпіричних досліджень, отриманих шляхом структурованого (формалізованого) анкетування на основі розробленої автором анкети та напівструктурованого глибинного інтерв'ювання із опитувальником, що містить навідні запитання без стандартизованих відповідей.

Вибіркова сукупність складається з 600 респондентів, опитаних в містах Києві, Дніпрі, Івано-Франківську (кількість респондентів в кожній з підгруп складає 200 осіб, з них: чоловіків - 270 осіб, жінок - 330 осіб. Вибірка є стратифікованою за п'ятьма ознаками: стать, вік, етнічна ідентичність, гендерна ідентичність, регіональна ідентичність. Методами збору соціологічної інформації автором обрано дві різновиди опитування: а) анкетне опитування за стандартизованим опитувальником; б) напівструктуроване глибинне інтерв'ювання із опитувальником, що містить навідні запитання без стандартизованих відповідей.

Є всі підстави вважати, що дисертація містить положення що вирізняються новизною і сприяють подальшому дослідженню соціології гендерної культури в Україні

Найзначущішими положеннями, представленими в концепції є, по перше, положення, у відповідності із яким запропоновано визначення гендерної культури як структурованої аксіосфери, яка містить центруючі, вертикалізуючі, ординалізуючі та матеріалізуючі рівні в субординованій єдності цих рівнів та їх елементів. Відмінність від результатів попередніх досліджень полягає в вирізненні елементів гендерної культури України на засадах культурної та соціальної системології (гендерного центратора, місії, ієрархії гендерних ідентичностей, гендерного світогляду та ін.) із розкриттям

гендеру як тотально-наскрізного формоутворення в культурі, суспільстві, психічній системі та тілесності.

В зазначених чотирьох рівнях, в свою чергу, автором виділено матернолатрію та геніколатрію як неінституціалізовані практики жінкообожнення та ідеалізації жіноцтва в сфері соціальної моралі (культурний рівень); ієрархії гендерних груп у вигляді статусно-вищої гендерної групи жінок із маскулінним (розщепленим) гендером та гендерної групи чоловіків, гендерно-ідентифікованих за формально-біологічними (тілесними) ознаками та їх статусно-рольових комплексів у вигляді поведінки домінування-покори (соціально-груповий та соціально-інституційний рівень); ідеалізуючі соціальні уявлення про себе як про гендерну групу (жінки) та віктимізаційні (нарцисичні та мазохістські) соціальні уявлення про себе як про гендерну групу (чоловіки) (гендерно-психічний рівень); негативну стигматизацію, дискримінаційні та віктимізаційні практики як продовження у вигляді латентного програмування чоловіків на аутосуїцидальну поведінку та щеплення танатофілії в тілесних практиках (особливостях трудової діяльності, девіацій, харчової поведінки, ставлення до власного здоров'я тощо);

В дисертації уточнено визначення корупції як мікросоціального (сімейного) явища, якому в змістовному відношенні відповідає латентність (неекспліцитність, непрозорість) сімейного сценарію для чоловіків, жінок, дітей та інших членів родини, чому відповідає низка культуропатогенних та мікросоціопатогенних явищ, зокрема: гендерне насильство та сімейний деспотизм (фонова емоційна нестабільність та хаотизуюча поведінка чоловіків та/або жінок, яка є руйнаційною щодо особистих кордонів членів родини та інтегрування, кооперування їх зусиль в досягненні сімейних цілей – починаючи від пікінгу, мобінгу і закінчуючи фізичним кримінальним насильством); подвійні гендерні стандарти (порушення принципів рівності, справедливості, послідовності в моральних відносинах між членами родини);

сімейне шахрайство (приховування механізмів накопичення та перерозподілу фінансів та майна, особистих комунікацій задля експлуатації та інших форм зловживання довірою); міфологізація сімейного життя (конструювання викривленої картини сімейного життя для внутрішнього вжитку членів родини та зовнішнього соціального оточення);

До висновкових положень, які вирізняються науковою новизною, варто віднести ідею про те, що матріархальні культури та суспільства відповідають доіндустріальним (домодерним) феодальним життєустроєм, в яких зберігається культурний розлам та збереження подвійного порядку для етносу (етносів)-завойовника (завойовників) та етносу (етносів)-автохтонів. Йдеться про збереження такого етнокультурного та відповідного йому етнополітичного розламу, який відповідає збереженню матернолатричних та геніколатричних елементів релігійної, міфологічної та соціально-моральної свідомості.

Другим висновковим положенням є сформульований на основі синтезу теорій структурного функціоналізму та психоаналізу висновок про діадичну модель гендерної інкультурації/соціалізації в матріархальних гендерних культурах та відповідну їй модель діадичної гендерної соціалізації, змістом якої є периферизування батька-чоловіка як суб'єкта формування ціннісної свідомості шляхом його зміщення в інструментально-економічну статусно-рольову нішу матріархальної сім'ї із подальшою гендерною дезантропізацією (розлюдненням).

Важливою є констатація автором того, що статусно-рольовій ніші чоловіка-батька як годувальника, забезпечувача родини фінансово-майновими ресурсами, реалізатора карально-дисциплінарних функцій щодо дитини (дітей), техніко-інструментального помічника жінки в домогосподарстві відповідає його низький соціокультурний статус та допоміжні щодо культуро-, соціо та людино-творчих ролей жінки

інструментально-технічні ролі при невідповідності культурно- та соціально-визначених статусів та ролей.

Важливим висновком для розвитку теорії неофункціоналізму та фройдизму Едипового трикутника (батько-мати-дитина), є положення, згідно якого в матріархальних гендерних культурах Едипів трикутник замінюється гендерною діадою (мати-дитина). При зазначеній заміні, за переконанням автора, відбувається штучна ідеалізація жінок та фемінних ідентичностей у чоловіків, а самі чоловіки перестають виконувати інкультураційні, соціалізаційні і психоформуючі функції щодо дитини, відбувається розотожнення дитини із маскулінними образами, які, на рівні безсвідомих соціальних уявлень, периферизуються і дезантропізуються.

В дисертаційному дослідженні досягнуто мету, а саме побудовано культурно- та соціо-системологічну модель засад соціології гендерної культури в Україні та розуміння її предмету (гендерної культури України) як смислоутворюючої тотальності із специфічними ціннісно-стандартизуючими аксіосферами та регуляторами відносин домінатності/субмісивності між різними гендерними групами через механізми гендерної інкультурації та соціалізації.

Автор повністю впорався із поставленими завданнями, які передбачали:

1. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження гендерної культури як підсистеми культурної системи та предмету дослідження соціології гендерної культури.
2. Охарактеризувати та проаналізувати культурну та соціальну системологію як неофункціоналістську соціологічну теорію та інструмент рефлексії засад соціології гендерної культури України.
3. Проаналізувати матріархальні особливості гендерної культури України в контексті культурно-антропологічного, етнографічного та

соціологічного підходів в розумінні патріархальних та матріархальних гендерних культур.

4. Визначити особливості гендерних девіацій та побудувати їх типологію в гендерній культурі України в культуро- та соціосистемологічному аспекті.
5. Описати, проаналізувати та класифікувати культурно-соціальні особливості гендерного насильства в гендерній культурі України із застосуванням поняттєво-категорійного апарату культурної та соціальної системології.
6. Провести емпіричне дослідження гендерної культури України на засадах верифікації ключових положень культурної та соціальної системології.

Дисертаційне дослідження характеризується завершеністю композиції, вдалим поєднанням теоретичного та емпіричного блоків, адекватним поєднанням опори на традиційні джерела та самостійної авторської думки.

Опубліковані наукові праці й автореферат дисертаційної роботи об'єктивно та повною мірою відображають її основний зміст. Автореферат дисертації забезпечує ідентичність основних положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи. А зміст автореферату відображає структуру та логіку підходу до викладення матеріалу. Разом з цим, опонент вважає за необхідне і потрібне вказати на шерех моментів, які потребують розлогішого пояснення дисертантом у зв'язку із сформульованою концепцією.

За наявності позитивних рис дисертаційного дослідження воно не може бути позбавленим зауважень, які стосуються, з одного боку, недостатньої зрозумілості окремих положень, які мають місце, з точки зору опонента та потребують пояснень в процесі захисту. З іншого боку,

вони є змістовно кореспондованими із суперечливими тезами теоретичної частини дослідження та потребують наведення відповідної теоретичної та емпіричної аргументації. Зазначені зауваження не є підставами для переробки концепції, кожний автор має право на свою власну концепцію або реконфігурування логіки їх викладення. Далі про це конкретніше.

По-перше, потребує додаткового пояснення теза, сформульована в рубриці «удосконалено», згідно якої матриархальний сексизм є інституціалізованими на рівні соціальної моралі і права практиками прихованої/відкритої репресії щодо виявів біологічно-відповідної маскулінності із відповідними стигматизаційними наслідками щодо будь-яких виявів чоловіками соціопсихічної автономії при преферуванні соціальної селекції гендерно-девіантних груп чоловіків (здебільшого із виявами трансфігурованого гендеру). Адже не зовсім зрозуміло, про яку саме гендерну репресію йдеться і яким чином вона впливає на механізми гендерної селекції чоловіків із трансфігурованим гендером.

Також для мене не є достатньо зрозумілим, коли автор роботи, котрий стверджує, що «... визначення матриархального сексизму як інституціалізованих на рівні соціальної моралі і права практик прихованої/відкритої репресії щодо виявів біологічно-відповідної маскулінності із відповідними стигматизаційними наслідками щодо будь-яких виявів чоловіками соціо-психічної автономії» (автореферат с.10), зовсім не бере до уваги та аналізу показники широковідомого глобального індексу вимірювання гендерної нерівності (англ.: Global Gender Gap), який є досить чітким і визнаним в академічній практиці (включаючи гендерну соціологію) показником гендерної нерівності в суспільстві, де Україна в 2019 році зайняла 59 місце в світі з 153 країн з субіндексом політичних можливостей 86 і цей показник постійно погіршується (Global Gender Gap Report 2020, с.346-347).

Недостатньо зрозумілим є сформульоване автором підсумкове положення, згідно якому «... політичний гомосексуалізм визначено як субститутну гендерну девіацію (зміщену форму біологічного гомосексуалізму), яка припускає використання інструментів влади/узалежнення для заміщуючого психосексуального задоволення, яке є доступним чоловікам та жінкам за наявності доступу до адмінресурсу та інших інструментів влади». В зазначеному пункті незрозуміло, чому саме цю девіацію треба розглядати як засадничу щодо політичної влади і яким чином вона може бути пов'язаною із матриархатом.

Водночас окремого розкриття потребують положення про кримінальний гомосексуалізм як субститутну гендерну девіацію, яка, за переконанням автора, є поширеною в чоловічому та жіночому середовищі у вигляді контрпродуктивного відігравання-назовні (actung out) культуро-, соціо- та психо-кастраційних фантазій в умовах сексуальної депривації маскулінності та латентно-примусової фемінізації чоловіків та полягає у вчиненні свідомих блокуючих та руйнівних дій та/або створення/припущення умов для руйнаційних наслідків щодо життя, здоров'я, майна та інших цінностей особи та/або групи.

Назовні незрозумілою є доцільність реконцептуалізації кримінального гомосексуалізму як феномену, який зустрічається переважно в місцях позбавлення волі, а в авторській концепції стає девіацією широкого спектру. Виходить, що всі дії руйнаційного змісту, вчинені умисно або з необережності, можна, із недостатньо зрозумілих підстав розглядати як аналог кримінального гомосексуалізму. Саме положення вимагає розлогішого пояснення через недостатню обґрунтованість подібної екстраполяції.

По-третє, потребує уточнення положення, згідно якого автором «встановлено і констатовано емпіричну закономірність щодо неприйняття

арифметичною більшістю чоловіцтва в Україні патріархального доміну як моделі сімейного життєстрою. На підтвердження зазначеного в емпіричному дослідженні встановлено, що віктимізаційну та егалітарну гендерні моделі обирає 35,4% та 41% респондентів-чоловіків при істотній меншості чоловіків, які обирають сценарій патріархального доміну (23,6%). Попри наявності 41% респондентів-чоловіків як прихильників егалітарної моделі гендерних відносин наголошено на її декларативності і фіктивності через обставини соціально-моральних стереотипів та юридичних обмежень».

Слід також зауважити, що при вивченні списку публікацій автора по темі дисертаційного дослідження звертає на себе увагу, що більшість публікацій зроблено в одному і тому ж науково-теоретичному виданні - альманаху Грані (18 з 21), і також відсутні авторські публікації з теми дисертаційного дослідження в журналах, яких проіндексовано наукометричними базами Scopus та Web of Science.

Представлені вище зауваження мають дискусійний характер і не впливають на підсумкову позитивну оцінку дисертаційного дослідження Святненка І.О. як завершеного і зрілого дослідження, яке містить набір вдало поставлених дослідницьких завдань і дає можливість для подальшого розвитку соціології гендерної культури в Україні.

Підсумовуючи означене, опонент має достатні підстави вважати що дисертація відповідає більшості теоретико-методологічних, емпіричних та нормативно-методичних вимог, які зазвичай висуваються до кваліфікаційних праць такого типу, яке відповідає вимогам нормативних документів щодо докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» ухваленого Кабінетом Міністрів України №567 від 2013 року (зі змінами). Це дає підстави

вважати зроблене вагомим науковим внеском в соціологію гендерної культури в Україні, за що автор дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора соціологічних наук із спеціальності 22.00.01 – теорія та історія соціології.

12 жовтня 2020 року

Докторка соціологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри Міжкультурної
комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

 Олена ГОРОШКО
ЗАСВІДЧУЮ:
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
"ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ"
 Заковоротний О.Ю.
20 10 20 20 р.

